

## הסוגיא העשרים – למה לי חוליה עשרה? (צט ע"ב 19-29)

משנה

בור ברשות הרבים חוליתו גבוהה עשרה טפחים, חלון שעל גבה – ממלין ממנה בשבת. ואשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה, חלון שעל גבה – זורקין לה בשבת.

תלמוד

מתני': בור ברשות הרבין וכו' ;

במאי עסיקין? אילימא בסמוכה, למה לי חוליה עשרה?

*אמ' רב הונא: במופלגת מן הכותל בארבעה עסיקין.*  
וטעמא דיש בחוליתה עשרה, אבל אין בחוליתה עשרה  
קא מטלטל מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים.

5

*ר' יוחנן אמ': אפילו תימא בסמוכה,*  
והא קמ"ל: דבור וחנ[ו]ליתא מצטרפין לעשרה.

## חילופי הנוסחאות

[2] עשרה בכ"י אוקספורד נכפלה בשגגה המילה 'עשרה'. [3] **רב הונא** בכ"י מינכן וברא"ש: "רבא", ונראה שהתקצר מ"רב הונא", כפי שמופיע גם בכל יתר עדי הנוסח והראשונים שבידינו, וכדרך כ"י מינכן לקצר שמות. ראו על תופעה זו: פרידמן, השוכר – הנוסח, עמ' 147, הערה 6. **במופלגת** בדפוס ראשון נוסף קודם לכן: "הכא במאי עסקינן", ברם מסתבר שבתשובה לא חזרו על הביטוי 'במאי עסקינן'. ושמא יש לערער גם על נוסח כתבי היד מינכן ואוקספורד שבהם מופיע "עסקינן" לאחר המילה 'בארבעה'. [4] **וטעמא דיש בחוליתה עשרה אבל אין בחוליתה עשרה** בענף או נוסחו הדברים בעברית: "וטעמ' דיש בחוליתה עשרה אבל אין בחוליתה עשרה", ואילו בענף **מד**: "וטעמא דאיכ' חוליא עשרה הא ליכ' חוליא עשרה (=דפוס ראשון)". חילוף בין ארמית לעברית בין עדי הנוסח עשוי להעיד על הוספה מאוחרת. ראו פרידמן, על דרך הקר, עמ' 301-302, וראו מה שכתבנו להלן בגוף הפירוש.

## מסורת התלמוד

[7] בור וחוליתא מצטרפין לעשרה שבת צט ע"א; עירובין עה ע"א.

## רש"י

אי נימא בסמוכה שהבור סמוכה לכותל בתוך ארבעה טפחים. למה לי חוליא עשרה בור גופיה רשות היחיד הוא ועומקה עשרה, והרי אין רשות הרבים מפסקת בנתיים. וטעמא דאיכא חוליא עשרה דלא מטי דלי לרשות הרבים. הא קא משמע לן כו' ומתניתין לאו כדסלקא דעתך דתהוי חוליא עשרה לבד מבור אלא הכי קאמר: בור ברשות הרבים וחולייתו סביבו, וסך הכל גבוה עשרה מקרקעית הבור – רשות היחיד הוא, וממלאין הימנה לחלון.

## פירוש הסוגיא

## תקציר

שנינו במשנה ז: "בור ברשות הרבים וחולייתו גבוהה מעשרה טפחים – חלון שעל גביו, ממלים ממנו בשבת". סוגייתנו תמזהה: "למה לי חוליה עשרה?!", כלומר הדרישה שהחוליה עצמה תהא גבוהה מעשרה טפחים ללא שיהא די בכך שהבור עצמו או הבור וחולייתו יחדיו יהיו גבוהים באותו גובה, כלומר עשרה טפחים מתחתית הבור – אינה מובנת. בשם רב הונא נמסר שדרישה זו נובעת מכך שהבור שבמשנה מופלג מן הכותל ארבעה טפחים, וממילא, החלל שבינו לבין הכותל נחשב לרשות הרבים. כשימלאו אנשי החלון מהבור יעבור הדלי באוויר רשות הרבים ונמצא הדולה מעביר מרשות יחיד לרשות יחיד דרך רשות רבים. אבל אם תהיה לבור חוליה גבוהה עשרה, אפילו יעברו המים מעל לקטע שבין הכותל לבור הם יימצאו במקום פטור ולא ברשות הרבים. שיטה נוספת שאינה טוענת לקירובו של החלון לבור והמבוססת ככל הנראה על שיטת הירושלמי מיוחסת בסוגייתנו לר' יוחנן. לפי שיטה זו, מעולם לא הוצגה במשנתנו דרישה שהחוליה עצמה תהיה גבוהה מעשרה.

## מבוא

סוגייתנו עוסקת במשנה ז, שבה נאמר: "בור ברשות הרבים וחולייתו גבוהה מעשרה טפחים – חלון שעל גביו, ממלים ממנו בשבת". הציר שעליו סובבות סוגיות שני התלמודים הדנות במשנתנו הוא הפסוקית 'וחולייתו גבוהה מעשרה'. הקושי העולה מדרישה זו נוסח בסוגייתנו בתמיחה: "למה לי חוליה עשרה?!", ובירושלמי באופן זה: "אין את רואה עמוק כגבוהה?!", כלומר לא די בעומק הבור? מדוע יש צורך גם בגובה לחוליה? הדרישה שהבור יהיה עמוק עשרה טפחים ובכך ייחשב לרשות היחיד מובנת היטב ולכאורה נועדה לאפשר מילוי מים מהבור לרשות היחיד של בני החלון. אולם הדרישה שהחוליה עצמה תהא גבוהה מעשרה טפחים ולא די בכך שהבור עצמו או הבור וחולייתו יחד יהיו גבוהים באותו גובה אינה מובנת.

דרישה דומה, שתהיה לבור חוליה גבוהה עשרה, מצאנו בענייני עירובי חצרות. במשנה עירובין ח ג שנינו:

אנשי החצר ששכחו ולא ערבו: כל שגבוה עשרה טפחים – במרפסת; פחות מיכן – בחצר. חָלִיט הָבוּר והסלע שהן גבוהין עשרה טפחים – במרפסת; פחות מיכן – בחצר. במי דברים אמורים? בסמוכה. אבל במופלגת, אפילו גבוהה עשרה טפחים – בחצר. אי זה סמוכה? כל שאינה רחוקה עשרה [ארבעה] טפחים.

במשנה זו מבואר שישנן שתי דרישות שללא קיומן אסור לבני הקומות העליונות של בניין להשתמש בבור:

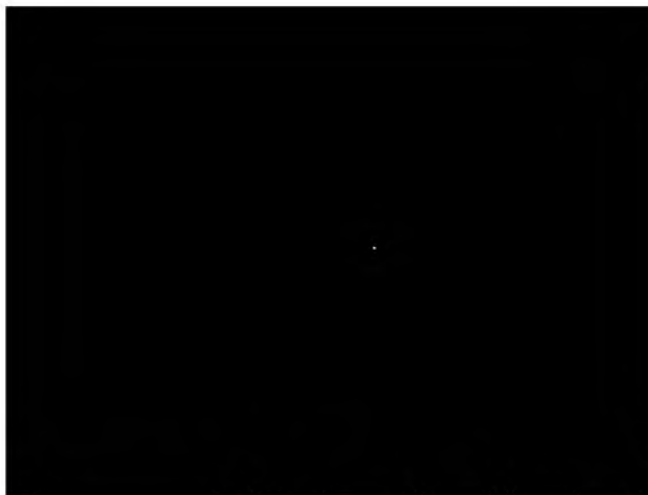
1. הבור צריך להיות סמוך לכותל;

2. חוליית הבור צריכה להיות גבוהה לפחות עשרה טפחים.

ייתכן אפוא שמשנתנו עוסקת בבור שאליו ישנה גישה הן לבני החלון הן לבני החצר ולפיכך נדרש קיומה של חוליית בור הגבוהה לפחות עשרה טפחים. חוליה זו מתירה לבני החלון שימוש בבור ומאידך מונעת את הדבר מבני החצר. סברתנו מתחזקת מן ההלכה המקבילה בתוספתא ו כד (עמ' 124) שאולי שימשה למסדר המשנה מקור להלכתו המתומצתת.<sup>1</sup> מקור זה פותח, בדומה למשנתנו, במילים 'בור ברשות הרבים', אלא שבשונה מן המשנה נוסף לו דיון קצר שממנו עולה שמדובר בבור שאליו גישה הן לבני חצר הן לבני עליה. אם אכן תמצת מסדר משנתנו מעין

1 בעניין עתיקותן של הלכות מסוימות בתוספתא ועיבודן במשנה ראו פרידמן, תוספתא עתיקתא.

ההלכה שבתוספתא מובן מדוע הזכיר את דרישת החוליה.<sup>2</sup> ואולם אין לשלול את ההנחה שלפיה המעבד התכוון לרמוז לדרישת סמיכות הכותל לבור בדייקן "חלון שעל גביו" = על גביו ממש וסמוך לו. דיוק זה ניכר במיוחד אם משווים את הניסוח החלופי: "בור שלפני החלון", המופיע בהמשך אותה הלכה מקבילה בתוספתא.



"בור ברשות הרבים חוליתו גבוהה עשרה טפחים" – בור מים בהרי נפתלי

משנה	תוספתא
בור ברשות הרבים	בור ברשות הרבים
וחוליתו גבוהה מעשרה טפחים	אם אין בינו לכותל ארבעה טפחים כדי שיהלך אדם בני חצר מותרין ובני עליה אסורין אם יש בינו לכותל ארבעה טפחים כדי שיהלך אדם בני חצר אסורין ובני עליה מותרין
חלון שעל גביו ממלים ממנו בשבת	בור שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת ובלבד שלא יהא בינו ולכותל ארבעה טפחים כדי שיהלך אדם ואם יש בפי הבאר ארבעה על ארבע' טפחים בין כך ובין כך משלשל וממלא הימנו בשבת

אולם בשני התלמודים הבינו שמדובר בבור שלא ניתן למלא ממנו אלא דרך החלון ואין לבני החצר תפיסה בו (או שעירבו יחד). ממילא מובן כי דרישת החוליה אינה לשם התרת השימוש לבני החלון ומניעת השימוש מבני החצר,<sup>3</sup> אלא שנחלקו התלמודים בהסבר דרישה זו.

2 ברם בתוספתא עצמה לא נזכרה דרישה זו של חוליה גבוהה עשרה, ואולי משום שסתם חוליית בור גבוהה עשרה. והדבר עדיין צריך עיון.

3 ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 435) רמז לאפשרות שהעלינו אך העדיף לקבל את פירוש התלמודים: "... ולפי" הברייתא סמוכה למשנתנו, אלא שבמשנה... ואי אפשר להשתמש ממנו אלא דרך החלון, ואין לבני החצר תפיסה בו, או שעירבו יחד, ולפיכך אין אסורין על הבית. ובברייתא שלנו מדברים שלא עירבו בני החצר עם בני העליה, ומכיוון שלבני החצר תשמישו בנחת (שהרי כאן לא נזכרה חוליה) ולבני העליה תשמישו בקושי (בשלשול), נותנין את הבור לבני החצר...".

## אמ' רב הונא במופלגת מן הכותל בארבעה עסיקין

לשאלה "אין את רואה עמוק כגבוהה?!" השיב הירושלמי בתשובה הסתומה: "שאין בפיו רוחב ארבעה". פירוש הדברים לא נתברר די הצורך, אך ייתכן שיש לקבל את פירושו של בעל גיליון הש"ס, ר' מרדכי זאב סג"ל איטינגא, ששיער שהירושלמי התכוון לומר שבור שפיו צר כל כך אינו נחשב לרשות היחיד וממילא אין למלא ממנו בשבת לחלון של בני רשות היחיד.<sup>4</sup>

כדי להסביר את דרישת החוליה לא נזקק הירושלמי להפליג את הבור מן הכותל. אדרבה, הירושלמי סבר שהבור במשנה סמוך לכותל ולכן אמר "עד כדון בסתום".<sup>5</sup> ברם בסוגייתנו הבבלית העדיפו לפתור את הקושי הכרוך בדרישת המשנה שתהא חוליה גבוהה עשרה באמצעות העלאת ההצעה המיוחסת לרב הונא, שלפיה הבור שבמשנה מופלג מן הכותל ארבעה טפחים וממילא החלל שבינו לבין הכותל נחשב לרשות הרבים. לפי תסריט זה, כאשר ימלאו אנשי החלון מהבור, הדלי יעבור באוויר רשות הרבים ונמצא הדולה מוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים. אבל אם תהיה לבור חוליה גבוהה עשרה, אפילו יעברו המים מעל הקטע שבין הכותל לבור הם יימצאו במקום פטור ולא ברשות הרבים.

מסתבר שהצעה זו נאמרה בהתאם לשיטת תנא קמא של משנה ג לעיל, הסובר: "היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו, עד שלא היגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו, משהיגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב". בפירושו לסוגיא יב, 'היה קורא בראש הגג', צח ע"א-ע"ב, הסברנו שלשיטת אותו תנא, איסורי הוצאה מתייחסים גם לחפצים שאינם מונחים על קרקע הרשות ואפילו מצויים באוויר הרשות בלבד. ברם לא ניתן לשלול את האפשרות שתנא דידן היה חלוק על אותו תנא קמא שאסר אף בדי עבד להחזיר לרשות היחיד חפץ שנכנס לאוויר רשות הרבים. אלא שתנא דידן סבר מכל מקום של כתיב ח"ל לא ראו להעביר מרשות היחיד לרשות היחיד דרך אוויר רשות הרבים.<sup>6</sup>

## ר' יוחנן אמ' אפילו תימא בסמוכה

נראה שגרעינה של השיטה הארץ ישראלית שפירשה שהבור שבמשנה סמוך לכותל הגיע לבלל. פרשנות זו יוחסה בבבלי לר' יוחנן:<sup>7</sup> "ר' יוחנן אמ': אפי' תימא בסמוכה". ייתכן שבבבל לא הכירו את ההסבר הנלווה לשיטה הארץ ישראלית, הפותר את הקושי "למה לי חוליה עשרה", כלומר

4 קרבן העדה ופני משה הסבירו שמכיוון שאין בפי הבור רוחב ארבעה טפחים הוא מתבטל כלפי רשות הרבים ונחשב לחלק ממנה ולפיכך אסור למלא ממנו לרשות היחיד של בני החלון. לפיכך צריך שהחוליה עצמה תהא גבוהה עשרה טפחים וממילא המים יעברו דרך מקום פטור. ברם כבר טען בעל גיליון הש"ס שאין לדברים ביאור. כפי הנראה נתכוון לכך שמכל מקום עדיין נחשב הבור עצמו לרשות הרבים וכיצד הותר המילוי מרשות הרבים לרשות היחיד, אמנם דרך מקום פטור?! לדעתו, בור שאין בפיו ארבעה טפחים נחשב לכרמלית ולא לרשות הרבים, והחוליה הגבוהה עשרה מאפשרת את המילוי מכרמלית לרשות היחיד דרך מקום פטור.

5 מחלוקתם של רב ושמואל במקרה שבו הבור "היה מופלג" הובאה בירושלמי כדי להשלים את הדיון. רב ושמואל הציעו תיקונים שונים המאפשרים מילוי גם מבור המופלג מן הכותל. לדעת גולדברג (עמ' 288), רב הונא העביר את דיונם התאורטי של רב ושמואל בבור מופלג ארבעה מן הכותל לפירוש המשנה עצמה. לדעתו, "הירושלמי כאן, כמו במקומות הרבה, שומר על החוליה הקדומה בהתפתחות הסוגיא הבבלית, חוליה שנעלמה בסידור המאוחר של הסוגיא". ברם אם הכיר רב הונא את שיטת רבו, רב, שלפיה המשנה עוסקת בבור הסמוך לכותל, מדוע פירשה באופן אחר? ואם לא הכיר שיטה זו הרי שפירושו לא התבסס כלל על חוליה קדומה של הסוגיא.

6 השוו פירוש קדמון ממצרים על משנה תורה (טו ט): "ואעפ"י שמן התורה מותר, שהרי לא נח החפץ ברשות הרבים, אבל חכמים אסרוהו" (עמ' תקלח); גאון יעקב (צט ע"ב ד"ה אמר הרשב"א, עמ' שצב): "וחזוין לפרוקי שמעתין דרבנן דקבעוה להלכה, אימור דשרו רבנן לא נח ואיגדו בידו" בנתגלגל, וכן בכל מילוי ונפל מקצתו, אבל איתווי לכתחילה מרשות לרשות, אפי' אגדו בידו ולא נח לא מזלזלין כולי האי באיסורי שבת". והרשב"א (צט ע"א ד"ה אמר רב הונא, עמ' תרכא-ב) התקשה כיצד נאמרה הסוגיא דלא כהלכתא, שהרי לא נפסקה הלכה כר' עקיבא שסבר 'קלוטה כמי שהונחה דמיא' (ראו משנה שבת יא א ושבת צז ע"א בדברי ר' חלקיה בר טובי), ומתוך כך יצא לחדש: "ואפילו במופלג מן הכותל ארבעה יראה לי שממלאין ממנו בשבת, לפי שמוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך אויר רשות הרבים ואגדו בידו, וקליטה אינה כמנוחה עד שתנוח על משהו, וכל שלא נח ואין בו משום איסור מלאכה ואגדו בידו, אפילו משום שבת אין בו...". (עבודת הקודש, שער ג, סוף סימן ה, י"ז ע"א). ולאחריו בא המאירי וטען: "תיריץ רב הונא אינו אלא לדעת האומר קלוטה כמי שהונחה דמיא ואין הלכה כן" (עמ' קצב). וראו ריטב"א (צט ע"ב ד"ה והא דתנן, עמ' תתפו) ומה שדן בזה.

7 על הנטייה הבבלית לייחס לר' יוחנן מסורות ארץ ישראליות הערנו לעיל, עמ' 146, הערה 13, ושם הפניות לספרות נוספת.

שאינן בפי הבור ארבעה טפחים. לכן הוסיפו הסבר אחר הפותר את הקושי: "והא קמ"ל דבור וחליתא מצטרפין לעשרה". על מלאכותיות התוספת הרחיב את הדיבור ר"ד הלבני (עמ' רנח-רנט). יש להוסיף לדבריו שההסבר עצמו מנוגד לשיטה הארץ ישראלית המקורית כפי שהיא משתקפת בתלמוד הירושלמי, שהרי מן הירושלמי עולה שהחוליה לבדה גבוהה עשרה, ואילו לפי הבבלי רק בצירוף השניים מגיעים לגובה זה.

נראה שההסבר הנלווה לשיטה שיוחסה לר' יוחנן נלקח ממקום אחר. בסוגיא בשבת צט ע"א, המביאה את שיטת ר' יוחנן לגבי המשנה 'חוליית הבור והסלע שהן גבוהים עשרה...'/, נשאלה השאלה: "למה לי למיתני חוליות הבור והסלע"? ולפי גירסת כמה מן הראשונים<sup>8</sup> השיבו: "הא קמ"ל כר' יוחנן דאמר בור וחליתא מצטרפין לעשרה". מן הסוגיא המקבילה בירושלמי שבת יא ב, יג ע"א, המפרשת אותה משנה במסכת שבת, והגורסת: "אמ' ר' יוחנן: העומד והחלל מצטרפין (לעשרה)<sup>9</sup> בארבעה", מוכח שעל משנה זו נאמר הביטוי 'בור וחולייתו מצטרפין לעשרה'. סביר אפוא להניח שהמקור בשבת שימש את מסדרי סוגייתנו כדי להסביר את עמדתו העמומה של ר' יוחנן שהובאה כאן בניגוד לשיטת רב הונא.

8 בעדי הנוסח הישירים של הסוגיא בשבת איתא: "מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: בור וחוליתא מצטרפין לעשרה", ולא נזכר הביטוי 'קא משמע לך'. ברם כבר הפנה הלבני (עמ' רנט) לריטב"א ולרשב"א הגורסים בסוגיא בשבת, אם כי לא בחידושיהם על אתר: "קא משמע לך". ראו רשב"א (עח ע"א ד"ה מלאו כולו ביהדות מהו, עמ' תעג); ריטב"א (עח ע"א ד"ה לא שמייע לך, עמ' תשז); רבינו פרץ (עח ע"א ד"ה בור וחוליתא מצטרפין לעשרה וכו', עמ' רמה). הלבני שיער שהסוגיא בשבת שונתה בעקבות הקושי הנוצר לשיטה המיוחסת לר' יוחנן מכפילות הלימוד שבור וחולייתו מצטרפים (ראו לדוגמה שבת צט ע"א תד"ה מסייע ליה לר' יוחנן). ולפי התיקון שערכו יצא שסוגייתנו היא המקור לדברי ר' יוחנן ואילו בשבת ניתן להבין כך רק מן הדיוק, אבל בכך אין כל כך מן התימה (וכפי שתירצו התוספות, עיינו שם). ובהמשך הגמרא הנ"ל הביאו ברייתא בבבלי שהיא אולי מעין פרפרזה לסוגייתנו: "תניא נמי הכי: בור ברשות הרבים, עמוקה עשרה ורחבה ארבעה, אין ממלאין הימנה בשבת אלא אם כן עשו לה מחיצה גבוהה עשרה טפחים ואין שותין הימנה בשבת אלא אם כן הכניס לה ראשו ורובו. ובור וחוליתא מצטרפין לעשרה".

9 עיינו מה שכתב ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 169, על מחיקת המילה 'לעשרה'.

